

פירוש
לספר תהלים

חברו
רבי מנחם ב"ר שלמה המאירי

הוציאו לאור מכתבי-יד
יוסף ב"ר חיים הכהן

הוצאת מקיצי נרדמים
ירושלים
תרצ"ז

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

ראש דבר

זה שנים אחדות גמרתי בלבי להעמיס עלי את טורח העתקתו של פירוש תהלים להמאירי ז"ל מכ"י ולהכיניו לדפוס באופן הגון למען ירוץ הקורא בו. לנקותו מטעויות, הנמצאות כידוע ברוב כתבי היד משגגת הסופרים, ולתקנו בהערות קצרות נחוצות עם מראה מקום לכל פסוק בתנ"ך ולכל מאמר חז"ל בתלמוד ומדרש. ות"ל עלתה בידי בהמלצת מכרי הנכבד פרופ' אהרן פריימן נ"י נשיא חברת מיקיצי נרדמים לקבל מן הנהלת אוצר הספרים אשר ברומי הנקרא וואטיקאנא צילומים, לכן על גבי שחור, מכתב-היד המונח שם ונסמן Codice Vaticano Ebraico No. 527. כ"י זה (כ"י) נכתב בתבנית שמינית ומכיל קצ"ב עלים ובכל צד כ"ה שורות, אך מדף ס' עד ס"ח וכן כחמשת הדפים האחרונים כתב הסופר בצורות שונות מתמיהות כגון בצורות כוס או משולש או בשורות ארוכות וקצרות מתחלפות¹). ומאחר שראיתי שישנם בכ"י הזה כמה דפים מטושטשים לגמרי או במקצת, או שורות ותבות נמחקות, וגם דפים שהיו נקרעים ונדבקו בנייר ואי אפשר לקרותם, פניתי אל הנהלת אוצר הספרים אשר באוקספורד בבקשה לשלוח לי צילומים אחדים מכ"י הנסמן MS. Opp. 213 והיא בטובה הידוע שלחה לי כ"ג צילומים כאשר בקשתי, ובאלה הספקתי למלאות חטרונות כ"י. כ"י זה (כ"י) מחויק ק"מ עלים ובכל צד וצד יש כ"ו שורות ונכתב בחלק הראשון באותיות גדולות ובכתב ברור ובחלק השני באותיות קטנות המכאיבות את עיני הקורא. טעויותיו מרובות יותר מאשר בכ"י, וכמעט בכל מקום שיש שתי מלות שוות בשורה אחת או בשתי שורות רצופות שגה הסופר והשמיט את כל מה שביניהם, גם נעדרת בו כל הפתיחה. אחר חתימת הפירוש כתב הסופר: נשלם זה הספר לנכון ר' אברהם מאיר בן היקר הנדיב החכם השלם ר' יהודה מאיר זצ"ל שנת חמשת אלפים ומאתים ואחת וארבעים

(1) חדף במספר 161 בכ"י הוא בעיקר הדף שלפני האחרון והובא שלא במקומו ע"י

הכורך, עיין עמ' 230 ששם נמצא דף 162 מיד אחר דף 160.

בכאן בפדומישה. על יד... ולמטה מזה בכתב ספרדי יותר מאוחר: נחלת אבותיו ע"ה... ומברכות בית...⁽¹⁾

בגליון כ"ר ישנן הרבה הוספות, ובראותי שרובן פירושים נאים וראויים להשמע, מהן ביאורים לדברי המחבר, ומהן מתנגדים לדעותיו, העתקתי גם אותן והכנסתיים בתוך ההערות בציון: נ"ב.

ראיתי לנכון להוסיף דברים אחדים על המחבר וספרו וסגנון לשונו.

א. קורותיו של המחבר נודעות למדי מסוף פתיחתו למסכת אבות ומתוך ספרי תולדות ישראל, ועוד זה לא כביר הופיע מאמר בשם "המאירי ותקופתו" מאת ר' שמואל דייטשלאנד ז"ל בספר היובל לכבוד ר' יעקב רוזנהיים. ורק זה הנני מעיר שבסוף ימיו של המחבר אירעו כמה גזרות רעות שהכאיבו את לבו עד מאד ובכל סיפורי צרות ורדיפות שמצא בס' תהלים ראה רמו נבואה על צרות זמנו, ומר התאונן עליהן וביחוד על "המשימים וגוללים עלינו תמיד עלילות דברים בשקר ובמרמה". בשנת נ"ח קם הצורך רינדפלייש וקבץ גדוד שודדים ורצחנים והתנפלו על היהודים והרגו באכזריות קמיו קהלות באשכנז⁽²⁾, ובשנת פטירתו של המחבר שהיא שנת ס"ז נגזר על כל יהודי צרפת לעזוב את ארץ מולדתם אשר ישבו בה יותר מאלף ומאתים שנה, וגורשו פתאום בעירום ובחוסר כל בערך מאת אלף נפש. בלי ספק עשו המאורעות רושם כבד על מצב רוחו.

ב. מתוך הספר אנו רואים שהמחבר בקי היטב בכל עניני הדקדוק והמסורה, שהרי תמיד הוא מעיר על מה שנראה לו זרות או הפוך או חסר אות ועל כל דגש לתפארת ופתח באתנח ודברים אחרים מסוג זה, ולכן הגהתי הטעויות שבאו באין ספק משגת הסופרים ומחוסר הבנתם. אבל נזהרתי מאד לשלוח יד בלשון המחבר ובסגנונו אפילו במקומות שאינם לפי משפטי הדקדוק. שייך לזה מנהגו ליחס לשון זכר לכל מלות אשר סופן "ות או ית". כן תמיד הוא אומר: אורך זה הגלות, בתחילת פירושו למזמור הראשון: אל זה התכלית הנכבד, ובמקום אחר: בשפלות גדול כזה וכדומה⁽³⁾. כבר נאמר "לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמם", והמחבר על אף ידיעתו בדקדוקי ספרי תנ"ך, חקה לשון חז"ל שקדמוהו בזה ואמרו למשל: זכות הרבים תלוי בו, פורענות בא לעולם (בפרקי אבות). אבל בכלל יש לומר שסגנון פירושו על תהלים, וכמו כן

(1) במקומות שהצבתי נקודות ישנם ציורים ואותיות משובשות שאיני יודע לפתורם [נראה שיש לקרא: על ידי שמואל... נחלת אבותיו ע"ה (= עבד השם) אברהם עטר נסכרה וזהוה לן. השמות כחובים בסלסולים מרובים בצורת דגל כמנהגם החימת חכמי הספרדים].

(2) בקונפס המקונן לאהרן ועלינק ישנה רשימת רוב הקהלות האלה מנוסח הזכרת נשמות שנכתב בשנת ע"ד, והקהלה הראשונה שהוזכרה שם היא רושינגן עיר מושבו של הצורך.

(3) לכן ציל עמ' 391 לתכלית א.ד.

על משלי ופרקי אבות, מיוחד ועומד בפני עצמו ומושפע הרבה מלשון ערבי. או יותר נכון, מלשון הספרים שחוברו במקורם בלשון ערבי והועתקו ללשון הקודש. כי המאירי ז"ל כוחו גדול לא לבד בתלמוד כי אם בכל מיני חכמה ומדע ומנעוריו היה מטפל בהתמדה באלה, כנודע מן הקטעים שהביא במספר רב מחבור התשובה שחבר בילדותו, ומן המאמרות שהביא מחכמי המחקר והמוסר ומחכמת הטבע ומחכמת התכונה. כל כך מושפע המחבר מלשונם עד שאמר למשל בדף א: "יכירו רואיו בו היותו מוכן" במקום שהוא מוכן, וזה אופן רגיל בערבית. וכן ישנם זולתי במובן אחר ואצל במובן לפי דעת העתקת מלות ערביות. וכמו כן ל לפני שם דבר כמו בעבור ומפני, כמו לרוב צרותיו ר"ל מפני רוב צרותיו, וכן עם במקום אע"פ, כגון עם היותו מכיר (דף 106) — אע"פ שהיה מכיר, כל אלה דרך לשון ערבי. במזמור לט (דף 85) אמר: אך בצלם יתהלך איש ר"ל בחשך מלשון צלמות ואף בערבי הוא כן, ולכאורה הוא סבור שצלמות כמו צלמות ולא צלו של מות. אך מזה אין להוכיח שהיה יודע לשון ערבי, כי כבר נלחם נגד דעה זו ר' יונה אבן גנאה שחי בערך מאתיים שנה לפניו, בס' השרשים באמרו: צלם הוא דומה ללשון הערבי שקורין לחשך מלאם... ואין צלמות אצלנו מן הלשון הזה... כי צלמות מורכבת ממות ומצל עכ"ל. והנה אנו רואים שהמחבר מביא לפעמים לבאר סברתו היטב העתקה בלשון מולדתו בלשון פרוינצאלי ולא בערבית. סוף סוף אעיר בנוגע לסגנונו שמנהגו להשתמש במלת רק במובן כי אם או אלא, כגון עמ' 100 בתחלת מזמור מס: שזה העולם הכל ושאין תכלית ההשתדלות [בו] רק לצורך העולם הבא, ובעמ' 102: מפני שלא כיון בממונו רק לברך נפשו בחייו, עמ' 113 במזמור נח: ודאי לא אמר כן רק בעצות שופטיו וחכמיו, וכן פעמים הרבה. לפי הרגשתנו היה די בלי מלת שלילה: ודאי אמר כן רק בעצת שופטיו וחכמיו, ונראה שזה השפעת לשון מולדתו שכן בליצ' לועזים רק que—ne.

ג. בכלל אנו רואים שהיתה כוונת המחבר והשתדלותו לפרש את הכתובים על פי הפשט ולהראות שיש קישור הגיוני לפסוקי המזמור ושכולם שייכים להדדי. ולכן הוא דוחה פירושים מחכמי זמנו שרצו למצוא באיזה מזמורים דעות נשגבות של הפילוסופיה הדתית (ראה סוף מזמור א. כב. לוי. מה). ועליהם אמר המחבר שהם דברים טובים בפני עצמם, אלא שאין פשטי המקראות מתישבים בזה יפה. וכן אמר סוף מ' סב: ורז"ל דרשוהו בכמה פנים. אין בהם מקום לענין פשוטו של מזמור.

ובכן אשים קץ למלי ואודה את ה' בכל לבב שויכני בשיבתי לכלות את מפעלי ולברך על המוגמר. ולבלתי מנוע טוב מבעלי אביעה נא תודה רבה לחברי הרבני ר' דוד קאנר נ"י, שעוררני להוציא את הספר הזה מחשכה

לאורה ועזרני לא מעט במראה מקום ובתקון שגיאות וגם כן בהעתקת חלק גדול מכי"ר להשוותה עם העתקתי. ועוד מוגשת בזה תודתי להנהלת אוצר הספרים ברומי ובאקספורד ובפרט לכבוד ד"ר מ. לוצקי שהשוה בשבילי כמה מקומות בכי"א. ואחרון אחרון חביב אודה מקירות לבי לועד חברת מקיצי נרדמים שקבל על עצמו את הדפסת הספר. ישלם ה' פעלם ויברכם בכל מעשה ידיהם, אורך ימים ישביעם ויראם בישועתו ובגאולת ישראל.

ריח מנחם אב אשריך בעולם הזה לפ"ק

יוסף בר"ח הכהן